

הרב אברהם ספר

בענין מקרא מגילה ופרסומי ניסא

בסוגיא דמגילה ד' ג'. „והשתא דאמרת . . . משפחה ומשפחה מאי עביד . . . אלא להביא משפחות כהונה ולויה שמבטלין עבודתן ובאין לשמוע מ"מ . . . מכאן אמרו בית רבי שמבטלין ת"ת ובאין לשמוע מ"מ". נחלקו הראשונים בסוג הדחוי אם הוי רק עדיפות דמ"מ יש לו רק קדימה לשאר מצוות של תורה אבל אינו דוחה לגמרי (ר"ן, ריטב"א, רמ"א) או שהוי דחוי לגמרי ואפילו אם א"א לקיים שניהם מ"מ עדיף ומבטל מצוה מה"ת (ט"ז וכן הבין האבנ"ז ברמב"ם וע"ע בגר"א), והאבנ"ז הביא מקור לשיטה זו שמ"מ מבטלת מצוה דאורייתא לגמרי מהירושלמי (ונראה שראיה כדומה לזה נמצא בבבלי ד"ז. וד' י"ד.) דחששו חז"ל שבקשת מרדכי ואסתר לקבוע מצוות מ"מ הוי אסור בל תוסיף ולולא האסמכתא שמצאו חז"ל היה נראה כבל תוסיף. דייק מזה האבנ"ז דתוקף מצוות מ"מ היא לדחות שאר מצוות דאורייתא לגמרי, דאל"ה לא היו חז"ל חוששים לאסור בל תוסיף. וצריך להבין: מפני מה תקנוה כך שמ"מ — שהיא מצוה מדרבנן — יבטל מצוה של תורה? ואפילו להר"ן והריטב"א דאינו דחוי לגמרי רק עדיפות צריך להבין מהו אופי מ"מ דמפניה נדחית מצוה דאורייתא אפילו לפי שעה?

ובגמ' מגילה ד' ה. נחלקו רב ורב אסי אי מגילה בזמנה נקראת בעשרה או לא, ואף שבמח' אמוראים זו נחלקו הראשונים אי לכו"ע בחד יוצא והמחלוקת היא רק אי בעי להדר אחר עשרה לכתחילה או דרב אסי הצריך עשרה אף לעיכובא. ואי תימא דנחלקו רב ור"א לעיכובא אפשר היה לאמר דהיא גופא מח' הראשונים בד' ג. אי מ"מ ברבים דוחה מצוות לגמרי או לא, דלרב דיוצא אפילו ביחיד יסבור דאין מ"מ בצבור דוחה מצוות לגמרי רק עדיפות דאפשר לצאת ביחיד, ולר"א דסובר דבעי דוקא עשרה א"כ קריאתה בצבור יבטל אפילו מצוה דאורייתא, דא"א לצאת בענין אחר. אלא דאפילו תימא הכי הרי בבהמ"ק על הקרבן ודאי היה יותר מעשרה (אנשי משמר ואנשי מעמד) וא"כ אף לרב אסי דבעי עשרה הרי בבהמ"ק היה להם עשרה ולמה מותר לדחות מצוה דאורייתא מפני מ"מ. ובעצם בזה נתקשו התוס' והריטב"א ד' ג. דלמה לא יקראו את המגילה אחר העבודה. ותי' תוס' דבצבור הוי טפי פרס"נ והריטב"א כתב דהוי קיום „ברב עם הדרת מלך". וצריך ביאור מהו ההבדל בין עשרה לצבור בקריאתם ומה כוונת תוס', „טפי פרס"נ", דמפני מה נתן

לדחות מצוה מדאו' מפני קיום „ברב עם“. ואף הר"ן בד' ה. נתקשה בזה וכתב דאף רב שס"ל דיוצא ביחיד מודה לגמ' ד' ג. דנדחה מצוה דאו' מפני דהוי הדור מצוה לקראתה בצבור. וצ"ב מהו אופי ההידור של צבור יותר מעשרה (דהרי במקדש היו לפחות עשרה, כדכתבנו) דמפניה נדחה מצוה מה"ת.

ועוד יש לעיין בגמ' יט. המבדילה בין קריאה בצבור ובין קריאה ביחיד. דהגמ' שם כתבה: „אר"י אמר שמואל הקורא במגילה הכתובה בין הכתובים לא יצא . . . בצבור שנו“. וצ"ע מהו ההבדל בין יחיד לצבור. והקשה הטורי אבן למה לא יהא הצבור כעשרה יחידים שיוצאים ידי קריאתה במגילה הכתובה בה"כ. והר"ן כתב דבאמת חזרה הגמ' מתוקף הפסק וכוונת לא יצא פירושו לכתחילה אבל בדיעבד יוצא. והט"א כתב דהגמ' מדברת בשלא בזמנה ובעי דוקא עשרה (וזהו פירושו של בצבור שנו, — פירוש באופן שאפשר לצאת רק בצבור — והיינו שלא בזמנו דלכו"ע בעי עשרה) ולכן א"א לצבור לצאת בתורת יחידים ואז א"א לקרותה במגילה הכתובה בה"כ. דקריאה מוקדמת ביום הכניסה היתה תקנה מיחדת לצבור לקרא ולצאת ידי קריאה אבל אין הכי נמי ביום פורים עצמו אפשר לצבור לצאת מ"מ במגילה הכתובה בה"כ, וצ"ב דהרי הרי"ף והר"מ והשו"ע פסקו דאף ביום פורים עצמו אין הצבור יוצא אף בדיעבד ממגילה הכתובה בה"כ. וצ"ב מ"ש קריאת יחיד מקריאת צבור?

ראשית, צריכים להבין מהי מהות מצוות מ"מ, דנתן להבין דכל מהות המצוה היא לשם פרס"נ. דהרי המשנה ריש פ"ב כתבה „הלועז ששמע אשורית יצא“ והקשה בגמ' ח. „והא לא ידע מאי קאמרי . . . אלא מצוות קריאה ופרס"נ וכו'“. מלשון הגמ' נראה דהם ב' דברים נפרדים — מצוות קריאה מכתב ושהוא קיום קריאה בכתבי הקודש (מצוות לימוד ע"י קריאה במגילה) ומצוות פרס"נ שבאה ע"י מצוות קריאה. וכתב רש"י „אע"פ שלא ידע מה ששמע שואלין את השומעין מהו הקריאה הזו, ואיך היה הנס ומודיעין להן“. משמע מזה דאם א' שמע את הקריאה בפורים ממגילה כשרה ולא הבין אף מילה אבל אחרים הסבירו לו ענין נס פורים יוצא מצוות מ"מ אבן אם שמע את הקריאה ולא הבין ענין הקריאה לא יצא דכל מהות מצוות הקריאה הוא להגיע לפרסום הנס. ואע"פ שמצוות קריאת מגילה דומה למצוות קה"ת בזה דהיא מצוות קריאה מהכתב (ודומה בעוד כמה הלכות לגבי כתיבתה וכו' „כאמיתה של תורה“) אבל בכל אופן שונה מצוות מ"מ ממצוות קה"ת בעצם מהותה וטעם תקנתה, דקה"ת נתקנה למצוות למוד בצבור — כמאמרם ז"ל עה"פ „וילכו שלשה ימים במדבר ולא מצאו מים“ שהלכו ג' ימים בלא תורה ולפיכך תקן מרע"ה קה"ת בשני ובחמישי ובשבת, וא"כ מהות המצוה היא מצוות למוד משא"כ מ"מ דכל מהות המצוה היא לשם פרס"נ, ואף אם נאמר דהמצוה היא קיום קריאה בכתבי הקודש דהיא קיום ת"ת אבל מהות המצוה וטעם תקנתה היא לשם פרס"נ. (וע"ע בס' „שעורים לזכר אבי מורי זצ"ל“ של מו"ר הגרי"ד

סולובייציק שליט"א בנושא „כבוד ועונג" שכתב לגבי מ"מ דהיא קיום קריאה בכתבי הקדש וקיום ת"ת. וע"ע בשו"ת בית אפרים או"ח ס' ס"ח דכתב להפך דמצות מ"מ אינה מצות קריאה ולמוד בכלל רק מצוות פרס"נ, והרחיק לכת דכתב דאפילו למודה בשאר אינו כלמוד שאר ספרי תנ"ך).

ויש להביא ראיה ממנהג מתורגמן בקה"ת דנתקנה כדי שיבינו העם את קה"ת והמצוות הכתובות בה, והוי קיום ת"ת. ולגבי תרגום במגילה כנראה מח' ראשונים היא דלפי רש"י כא: „ועשרה מתרגמין" ל"ג ליה דאין תרגום לכתובים, וא"כ לא היה להם תרגום למגילה. ורש"י לשיטתו בדף יח. דהלועז לא הבין מה שמע משמע דלא היה מתורגמן למגילה, ויתכן מטעם שבארנו, משום דלא נתקנה לשם למוד אלא לפרס"נ. ואף לר"ח ואלו דכן גרסו „ועשרה מתרגמין" אפ"ל דהוא לא מטעם מצוות למוד אלא להבין תוכן העניינים ולא למצוות למוד, כעין התרגום לנביאים דאינו חייב לתרגם פסוק בפסוק כמו בתורה דאינו מצוות למוד המצוות אלא נתקנה קריאת ההפטרה לחזוק העם והתרגום הוא להבין תוכן הענין הכללי.

היוצא מזה דמהות מצוות קריאה היא לשם פרס"נ, אלא דעדיין צ"ב מהו הטעם ותכלית לפרסום הנס ע"י מ"מ. כלומר מהו עיקר הקיום במצוות פרס"נ של מ"מ? וגם צ"ב מהו החלוק בין יחיד ורבים בענין מ"מ ופרס"נ. וי"ל דעיקר קיום פרס"נ הוא קיום שבח והודאה להקב"ה, דהרי הגמ' מגילה יד. לגבי שאלת הגמ' מפני מה לא אומרים הלל בפורים כתבה תי' א', „דקרייתה זו הילולא" ובגמ' ברכות יד. כתבה הגמ' דהצד השווה בין הלל ומ"מ הוא דשניהם פרס"נ. וכתב הכל בו על הגמ' „קרייתה זו הילולא": כלומר דכך היתה כוונת הקריאה: כדי שיזכרו הנס ויתנו שבח והודאה לקב"ה" וכן הוא באו"ז: „וקריאת המגילה שבח הוא שמפרסמין את הנס והכל מקלסין לקב"ה". יוצא מזה דאע"ג דאין מ"מ כקריאת הלל ממש אבל דומה להלל בזה דשניהם הוי קיום שבח והודאה ע"י פרסום הנס. (וע"ע במאירי — דבמקום שאין מגילה קורא את ההלל). וא"כ נתן לחלק בין אופי קריאה ביחיד לבין עשרה, דאף דיחיד הקורא את המגילה לעצמו יוצא המצוה ויש לו קיום שבח והודאה ביחיד, ברם כלפי קיום המצוה של מ"מ ופרס"נ בעשרה שונה מביחיד, דנתן לאמר דמהות קיום קריאה בעשרה הוי קיום גדול שמו יתברך ברבים וקיום בפסוק „במקהלות ברכו אלקים" ובפסוק „ברב עם הדרת מלך", והוי כמעין קדוש ה' ברבים, דכמו שבקדוש ה' בפני עשרה הוא מהות אחר של „קדוש ה' ברבים". ויש נ"מ הלל"מ בר"מ הל' יסוה"ת ה' ב: „אם נתכוין להעבירו על המצוות בלבד אם היה בינו לבין עצמו ואין שם עשרה מישראל יעבור ואל יהרג. ואם אנסו להעבירו בעשרה מישראל יהרג ועל יעבור. . .", כמו כן בקריאת המגילה בפני עשרה הוי קיום אחר של גדול שם ה' ברבים. וא"כ אפילו אם כולם כבר יצאו ידי חובת הקריאה חוץ מא' יש קיום נוסף של קריאה בפני עשרה והוי קיום פרס"נ ברבים, וכיון דלא הוי דבר שבקדושה לא בעי רובם שלא יצאו עדיין אלא דהוי

הלכה בפרסום דאפילו קריאת יחיד שלא יצא בפני עשרה שיצאו הוי קיום פרס"נ ברבים כמו המעשה קדוש ה' של יחיד בפני עשרה נחשבת לקיום של „רבים“. וע"ע ברמב"ן במלחמות על הסוגיא בדף ה. שכתב שהעשרה היא משום פרס"נ — אף אם כולם יצאו ידי חובתם חוץ מאחד.

וכן מוצאים ענין פרס"נ בפני עשרה לגבי עוד כמה דברים. למשל לגבי קדוש בבה"כ בליל שבת ויו"ט כתב הכל בו ריש הל' פסח: „והטעם לפי שיש בזה פרסום גדול שמו יתברך וקדוש שמו שמברכין אותו במקהלות“ וכן כתב שם בענין הדלקת נר חנוכה בבה"כ שהוא בעשרה. והובא זה להלכה בשו"ע סי' תרע"א שהוא משום פרס"נ. ואפילו יש מחלוקת להלכה אם מותר להדליק נרות בבה"כ כשאין שם עשרה, למשל, בערב שבת חנוכה שאז המנהג (מובא ברמ"א) הוא להדליק קודם מנחה. האם עיקר פרס"נ הוא בהדלקה ואם אין שם עשרה לא יברך (ר' יעקב עמדין מובא בבאור הלכה שם) או שמותר לברך כיון דאח"כ יהיה מנין של רואים יש פרס"נ אח"כ (מ"א ומ"ב). יוצא מזה דנתן להבין בדף יט. בקורא במגילה הכתובה בה"כ לא יצא בצבור משום דבצבור כלפי החיוב פרס"נ הוא חיוב שונה, דהיינו חיוב לפרסם שמו ולהגדיל שמו יתברך ברבים ובעי שיהא ניכר מתוך הקריאה שהיא קריאה לשם מצוות מ"מ ופרס"נ ולא לשם למוד כדאיתא שם ברש"י שם יט. דבקורא במגילה הכתובה בה"כ לא יצא דנראה כקורא במקרא, פירוש כלמוד ולא לשם פרס"נ, משא"כ ביחיד אפשר לאמר דלא בעי שיהא מוכח מתוך הקריאה שהיא לשם פרס"נ אלא ע"י הקריאה לעצמו מגיע לפרס"נ ולקיום שבח והודאה ביחיד אף במגילה בה"כ ולא בעי שיהא הקריאה נכר כקריאה לשם פרס"נ. ויש להוסיף בחלוק בין יחיד לצבור בקריאת מגילה והקיום שבח והודאה דשונה שבח והודאה של יחיד מצבור בעצם מהותה. דיחיד, כיון שהוא יחיד, א"א שיכלול בשבחו שבח של הכלל, וא"א שלא יהא שבחו חסר, משא"כ עשרה האומרים אותו שבח והודאה, בזה שהם צבור, כבר משתנה אופי השבח והודאה דאפשר לראות את קריאתם כשבח והודאה של כלל ישראל [כאלו הם הם כלל ישראל כמו שהסביר מו"ר הגרי"ד סולובייציק שליט"א לגבי עשרה שמתפללים כאלו הם הם כלל ישראל] וכאלו בקריאתם מכריזים על השגחתו הפרטית של הקב"ה לעם ישראל ועל נצחיותו של כלל ישראל, שאע"פ שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו הקב"ה מצילנו מידם, וזוהי ההכרזה של עשרה הקוראים את המגילה.

ואם נבין שהקריאה בעשרה היא קיום גדול שמו יתברך, ככל שנתרבה השומעים כך נתגדל שמו יותר והוי קיום נוסף של גדול שם ה' ושל „ברב עם הדרת מלך“, וא"כ בסוגיא דף ג. ובדברי התוס' שם מובן דאע"ג דהיה להם מנין בבהמ"א ואפשר היה לקרא את המגילה אחר העבודה אף בעשרה ויהיה להם הקיום של „רבים“ אבל הקיום הנוסף של פרס"נ ב„צבור“ דהיינו עם שאר האנשים הקוראים באותו עיר (שכנראה קראו בכנוס גדול ורב עם ושהיא הוספה של פרס"נ ברבים)

יהא חסר להם, ומשות תוספת קיום של גדול שם ה' בצבור תקנו חז"ל שיהא מ"מ דוחה מצוות מה"ת (ולכמה שטות אפילו לגמרי) בשב ואל תעשה, דאף דתקנת מ"מ היא מדרבנן אבל הרעיון של שבח והודאה להקב"ה על הנס וגדול שמו יתברך ע"י פרסום הנס, הוא רעיון מדאורייתא (כמו שהסביר מו"ר הגרי"ד סולוביציק שליט"א לגבי ברכות, דאע"פ שברכות מדרבנן אבל הרעיון של ברכות — לברך את ה' על כל דבר הוא מדאורייתא ונלמד מברהמ"ז), דהודאה על הנס ועל כל טובה מהקב"ה הוא שכל וחובה, ומשום קיום הנוסף הזה בטלו עבודה, ת"ת ושאר מצוות מה"ת (או רק בחר עדיפות או אפילו לגמרי) מפני מ"מ.

מזה נובעת ההלכה שדייק הב"ח מלשון הטור סי' תרפ"ז שיש להזהר לקרא את המגילה בבה"כ ולא כמו אנשים שקוראים את המגילה בביתם עם עשרה. שכתב שהיו אנשים ש,,לא היו נוהרין לקרא את המגילה בבה"כ עם הצבור ביום ובלילה מפני טרדת הכנת הסעודה שהיא מצוה . . . או מפני אשתו וילדיו ובניו שקשה עליהם לבוא לבהכ"נ . . . ולכן היו קורין בבתיהם בעשרה . . . וצריך לזהר שלא לבטל קריאתה — פרוש קריאתה עם הצבור בבהכ"נ . . . שהרי אפילו כהנים בעבודתן וכו' (מבטלין עבודתם ובאין לשמוע מ"מ) ואע"פ שיכולים לעבוד עבודתן ואח"כ לקרות את המגילה בעשרה ואפ"ה צריך לבטל עבודתן כדי לשמוע מ"מ בצבור ברב עם משום טפי פרס"נ כמ"ש התוס' פ"ק דמגילה א"כ כ"ש שאר יחידים". משמע שמשום ה,,טפי פרס"נ של צבור העדיפו חז"ל קריאת המגילה שהיא מצוה מדרבנן על מצוות עבודה, ת"ת ושאר מצוות מטעם חשיבותו של הפרס"נ שהסברנו שהוא קיום בגדול שמו יתברך ברבים.

יש עוד ב' שאלות הקשורות לנושא זה (שצריכים עוד דיון) ורציחי לעודר עליהם. יש לעיין עוד למה לא עושים היום כנופיא גדולה של כל בני העיר. למשל להשכיר אולם גדול כדי לקרות את המגילה. ויתכן משום שבבה"כ יש טעם נוסף לזה שיש בה פרס"נ טפי, דיותר ממה שיש שם הרבה אנשים הוא גם מקום קבוע לכנוס העם ולקריאה בצבור וישל קרותה שם מאשר לקרותה במקום עראי אף דיהיה שם פחות אנשים. דיתכן שיש יותר פרס"נ כשזה נקרא במקום קבוע. ולכן בקהילות אשכנזי כשהיה להם רק בה"כ אחד לכל העיר היה להם תרתי: א) הרבה אנשים; ב) בהכ"נ קבוע, אבל עתה בימינו שיש כמה וכמה בתי כנסיות בעיר מהם קטנים ומהם גדולים יש לעיין בדבר אם יש להדר ללכת לבהכ"נ יותר גדול לשמוע מ"מ אף שהוא מתפלל בקביעות בבה"כ קטן. (ודאי אם ישמע את הקריאה יותר טוב, שעיקר החיוב הוא שישמע את הקריאה, או שיש קריאה יותר מדוייקת וכדומה אין צורך לפנים, שודאי עדיף, אלא המדובר הוא כששניהם שוים באותה הקריאה). ויתכן שכל בה"כ קבוע אפילו קטן יש לו הלכה של פרס"נ של ,,צבור" ולא רק כ,,רבים" (עשרה) דהשם בה"כ (הקביעות בדבר) גורם לפרס"נ טפי של ,,צבור" ולכן בבהמ"ק אף שהיה שם המון עם, אבל אינו מקום קבוע לקריאת הצבור

לפרס"נ, וכיון שהצבור שבירושלים קראו את המגילה במקום אחר, יש להדרי ללכת אליהם לשמוע מ"מ ולבטל עבודה עד שעה מאוחרת.

גם יש לעיין אם יש פחות ממניין אנשים אי יש לכל אחד לקרא לעצמו או שיש קיום פרס"נ של „רב עם הדרת מלך” גם בפחות מעשרה (דעד עתה דברנו רק בנוגע ליחיד או עשרה). ויתכן שהוא ב' דעות בפוסקים, דהשו"ע סימן תרפ"ט ס"ה כתב דאם כולם יודעים, עדיף שכל אחד יקרא לעצמו וע"ש במ"א ס"ק י' שהביא דעות שחולקים דס"ל דאף יחיד מוציא את הבקי מטעם „רב עם”. כנראה דבר זה תלוי אם יש קיום של רב עם בפחות מעשרה או לא. וע"ע בשלטי גבורים ברי"ף פ"ו דברכות (דף ל: בדפי הרי"ף אות ד') דשלשה או יותר הוי „אגודה” וראוי לאמר עליהם „ברב עם הדרת מלך” לגבי, שא' יברך ברכה מעין שלש להוציא את האחרים.